

Rickard Sandler

– en praktiserande geograf

”Geografins strävan är ... att placera föremål och företeelser i det gemensamma rum, varur de av andra vetenskaper lösryckts, och där studera deras inbördes relationer”
Rickard Sandler: Geografen som undervisningsämne i folkhögskolan, 1908.

Jag ser det tänkvärda citatet i en liten bok om en svensk geograf, Arnold Norlind, som gjorde sig mer berömd som skönlitterär författare än som vetenskapare (Godlund, 2009:32). Men vem var Rickard Sandler? Namnet låter bekant, men inte var han geograf?

Rickard Sandler (1884–1964) växte upp på Hola folkhögskola i Torsåker norr om Kramfors som hans föräldrar hade startat. Under gymnasietiden i Härnösand var hans skolkamrat med den blivande ”grävande journalisten” Ludvig Nordström och – som meningsmotståndare – den blivande biskopen Manfred Björkqvist. Sandler blev tidigt radikal – hans ideal var anarkisten (och geografen!) Pjotr Kropotkin, men under universitetsåren i Uppsala blev han socialdemokrat, dock alltid en mycket självständig sådan. 1905 avlade han en kandidatexamen i geografi och geologi för att återvända till Hola som lärare, men efter antimilitaristisk agitation under militärtjänsten tvingades han av den religiösa lokalpressen att lämna skolan och återvända till Uppsala för geografistudier. I kombinationen av folkhögskolans bildningsideal och hans

politiska uppstod ett engagemang som skulle göra honom till aktiv i skapandet av Brunnsviks folkhögskola och Arbetarnas Bildningsförbund, ABF. Under lärartjänst på Brunnsvik flyttade han sina geografi-studier till Göteborg under antarktisararen professor Otto Nordenskjöld. 1908 skriver han den uppsats som innehåller definitionen av geografi, som han ser som en bro mellan två vetenskapsområden, den om naturen och den om människan. 1911 tar han ut en licentiatexamen på en avhandling om folktätheten inom Ångermanälvens käll- och sjöområde. Därmed upphör hans vetenskapliga verksamhet, men under hela sitt liv kommer han att vara en engagerad samhällsvetare, med breda intressen inom musik, litteratur, matematik (särskilt chiffer!) samt, givetvis politiken, där hans tidiga anarkism förbyts mot en socialdemokratism, dock alltid med en egensinnig inställning till någon partilinje.

1924 blir Sandler rektor för Brunnsviks folkhögskola, men kallas nästan odelbart till Stockholm för att bli handelsminister i Hjalmar Brantings kortvariga regering, och efter Brantings död 1925 blir Sandler statsminister. Hans regering ägnar sig åt militär nedrustning både inhemskt och internationellt, men regeringen faller sommaren 1926 efter en gruvkonflikt och Sandler får ägna sig åt många andra frågor, bland annat som chef för Statistiska

Centralbyrån. Han sysslar sedan länge med att mödosamt översätta Karl Marx' *Das Kapital* som slutligen utges 1930. 1932 blir han utrikesminister i Per Albin Hanssons regering, delegat (och en tid president) i Nationernas Förbund och i nedrustningskonferensen i Genève. Som utrikesminister får han representera Sverige i två brännande geopolitiska frågor:

Danzig hade efter Första världskriget tilldelats Polen som en Fri Stad under Nationernas Förbunds överinseende, och med särskilda rättigheter för den övervägande tyska befolkningen. 1936 valdes Sandler in i en tremannakommitté att övervaka utvecklingen i det alltmer nazistiska Danzig, men det omöjliga uppdraget avslutades med att Danzig blev upptakten på Tysklands invasion av Polen den 1 september 1939. Ett annat uppdrag inom NF gällde Alexandrette, ett område mellan det franskstyrda Syrien och Turkiet med en mångetnisk och mångreligiös befolkning, som båda staterna gjorde anspråk på. Sandler föreslog 1937 en sorts Danziglösning, med inre självstyre och syrisk (fransk) överhöghet. Parlamentsval hölls 1938, området utropades som Republiken Hatay men 1939 avstod Frankrike området till Turkiet för att få dess stöd mot Hitler. Franska trupper hjälpte områdets 15 000 armenier och många greker att fly från området. Sändlers insats nämns inte i franska Wikipedia.

Sändlers största geopolitiska insats blev också hans största felgrepp. Inför det ökande krigshotet runt Östersjön förordade han ett svenskt-finskt samarbete. Hans föregångare Hjalmar Branting hade efter första världskriget, enligt president Wilsons teser om nationernas (d.v.s. fol-

kens) självbestämmande, försvarat Ålands rätt att återansluta sig till Sverige, gentemot Finlands krav på en tvåspråkig territorialstat. NF gav Finland rätt, men med en ganska omfattande självständighet för Åland, inklusive språkliga rättigheter och avmilitarisering. Sverige följde NF:s utslag, vilket gynnade relationen till det östra grannlandet.

Sandler var i hela sitt liv en ivrig nordist, och speciellt odlade han sitt intresse för Finland, han lärde sig finska och 1937 företog han tillsammans med ecklesiastikministern Arthur Engberg och deras finländska motsvarigheter en djärv resa till Tornedalens båda sidor, under en tid då språkstriden i Finland var ovanligt hätsk, och då ledande politiker och kyrkfolk i svenska Tornedalen till varje pris försökte glömma områdets finska kultur och språk. Resan möttes med både välvilja och förakt. I lokaltidningen Haparandabladet/Haaparannanlehti beskylldes han för att vilja förfinska området, kanske även lämna ut Sveriges floddal till grannlandet.

1938 aktualiserades Ålandsfrågan. Nu gällde det inte en gränsförändring utan en försvarssamverkan med Finland. Åland låg strategiskt och risken fanns att öarna skulle utnyttjas antingen av ett alltmer aggressivt Nazityskland, eller av det då fredligare Sovjetunionen. Sandler trodde att Sovjet skulle förstå att en finsk-svensk militarisering av Åland (och eventuellt ett större samarbete) inte skulle hota landets geopolitiska intressen, men där tog han och Finlands talesmän grundligt fel och snart började regeringen i Moskva att ställa hårda krav på Finland. Den sovjetiska nonaggressionspakten med Nazityskland den 23 augusti 1939, den tyska invasionen av

Polen den 1 september och det sovjetiska angreppet mot Finland den 30 november ställde frågan på sin spets. Sandler yrkade på ett svensk ingripande till Finlands hjälp, men fick hela regeringen emot sig, och avgick några dagar därefter.

Hans idealistiska tro på samförstånd och internationellt samarbete kan jämföras realismen hos skaparen av begreppet geopolitik, statsvetaren och geografen Rudolf Kjellén (1864–1922), vars dotter gifte sig med Sandels skolkamrat Manfred Björkqvist, och som menade att staterna handlade av egenintresse, att makten styrde och att folkrätten är svag. Historien gav tyvärr Kjellén rätt, åtminstone under de följande åren. Sandel fortsatte dock med viktiga uppdrag, efter kriget som landshövding i Gävle och delegat i FN. Under stora delar av sitt liv var han medlem i Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, och

som god geograf kunde han förena sina intressen för natur och kultur, lokalt och globalt.

Referenser

Framställningen bygger i första hand på Möllers biografi.

- Edström, Bert, Ragnar Björk, Thomas Lundén (red) (2014) *Rudolf Kjellén. Geopolitiken och konservatismen*, Hjalmarson & Högberg, Stockholm.
- Godlund, Sven (2009) *Nära och fjärran – en studie av Arnold Norlind som geograf*. Supplement Svensk Geografisk Årsbok, årgång 85.
- Möller, Yngve (1990) *Rickard Sandler Folkbildare Utrikesminister*, Norstedts, Stockholm.
- Ohlsson, Per T. (2010) *Rickard Sandler*, Stockholm, Bonnier, Serie: Sveriges statsministrar under 100 år.
- Sandler, Rickard (1908) *Geografen som undervisningsämne i folkhögskolan*.
- Wahlbäck, Krister (1964) *Finlandsfrågan i svensk politik 1937–1940*, Norstedts, Stockholm.

Thomas Lundén, E-post thomas.lunden@sh.se